

Čarkić M. Ž.

ON POETIC LANGUAGE

Belgrade : Institute of the Serbian Language, Serbian Academy of Sciences and Arts, 2010. — 245 p.

Книга одного з найвідоміших сучасних дослідників у галузі лінгвостилістики професора М. Чаркіча, видана Інститутом сербської мови Сербської Академії наук та мистецтв, присвячена аналізу поетичного мовлення, його природи та комунікативно-дискурсивних особливостей, реалізації естетичної функції мови в поетичних текстах. Важливо наголосити на тому, що рецензоване дослідження є результатом студій автора в цій галузі впродовж останніх двох десятиліть. У певному сенсі це підсумкове дослідження, якому передували роки розбудови авторської концепції поетичного мовлення, що складалася й кристалізувалася в ході аналізу різних виявів художнього поетичного мовлення. Визначальними етапами в цій роботі стали монографії автора «Фоніка стиха» (1992), «Фоностилістика стиха» (1995), «Стилістика стиха» (2006), також довідково-енциклопедичні видання — «Пojмoвник риме» (2001) та ін.

Вивчаючи загальні конститутивні ознаки сербської поезії та поезії в цілому, автор поставив питання щодо сутності поетичного коду та характеру функціонування поетичного тексту. Як зазначається у Вступі (с. 7), відправним моментом у цій праці стало дослідження звукової структури вірша, а результатом пошуку — створення теорії рими, яка ґрунтувалася на якісних, кількісних та дистрибутивних відношеннях у межах внутрішньої поетичної структури римованих одиниць та їх систем. Адекватність цієї теорії підтвердила лексикографічна робота автора над створенням лексикуму рим сербської поезії. Подальші студії в цьому напрямі знайшли своє продовження в дослідженні лінгвостилістичного рівня, яке показало, зокрема, що поняття стилістики не може отожнюватися з поняттям лексичної стилістики, а поняття вірша, за словами автора, не зводиться до уявлення про сербську поезію «від Середньовіччя до наших днів». Таким чином, монографія створювалася на міцному фундаменті теоретичних засад, пов'язаних з ідеями сучасної комунікативної лінгвістики, фоностилістики, семіотики, поняття теорії дискурсу, до якого слід додати багаторічний досвід аналізу конкретних поетичних творів, а фокус авторської уваги охоплював ключові етапи в розвитку сербського та європейського поетичного мовлення та чинники, які визначають природу поетичного твору.

Рецензована книга складається з десяти розділів, серед яких слід особливо виділити

перший — теоретичний — розділ «Поезія як специфічний лінгвостилістичний дискурс». Аналізуючи поетичні тексти в ряду «поезія — проза — драма», що включає основні літературні жанри, та відстоюючи думку про певну умовність розрізнення двох типів літератури — поезії та прози, М. Чаркіч висуває тезу про три найважливіші елементи поетичного твору. Це особлива графічна організація, особлива ритмічна організація та особлива звукова організація тексту, вони накладають чіткі обмеження на віршований рядок і контролюють умови, за яких здійснюється відбір мовного матеріалу та його розподіл у тексті. Кожен з цих елементів отримує в розділі ґрунтовне висвітлення, яке дає уявлення про основні положення концепції автора. Так, щодо графічної організації поетичного тексту наголошується на її смислоутворювальній та структуроутворювальній функціях, зумовлених тим, що графічна організація, формуючи вертикальну підструктуру тексту, передає смисловий ряд, який накладається на зміст слів, використаних у поетичних рядках. Розглядаючи графічний компонент в історичному плані і демонструючи історичні зміни в понятті графічної структури (зокрема, з посиланням на практику епохи бароко, коли вірші виникали у вигляді різних фігур, наприклад серця чи піраміди; рядки «східці» Маяковського та каліграми Аполлінера), автор звертає увагу на зміцнення цієї тенденції в сучасній поезії. Особлива ритмічна організація поезії тримається на феномені повторення, яке в прагматичному плані формує «очікування» (с. 23). Ритм поетичного твору ґрунтується на сигналах різних підструктур тексту, які мають відношення до звука. Характеризуючи різні системи віршотворення — силабічне, силабо-тонічне, метричне (кількісне), автор звертає увагу на активні пошуки нових форм організації «мовного матеріалу» в поезії та «організаційне розхитування» як горизонтальної, так і вертикальної площин поетичного тексту. Зasadничою при розгляді третього елемента поетичного мовлення — звукової організації — виступає думка про паралелізм поетичних структур, що ґрунтується на повторі певних сегментів тексту. Повтори, що реалізуються як асонанси, алітерація, асонансно-алітераційні кореляції, ономатопея, рима, анафора, епістрофа, забезпечують виражальні можливості поетичного твору, його «рецептивну якість» в процесі сенсорного сприйняття.

Останнє набуває смислової навантаженості, оскільки «звукові повтори можуть ставати символами певного кольору, розміру, світла, темряви» і можуть бути пов'язані з їх функціональними характеристиками, такими як «орнаментальні», «символічні», «ритмічні», «синтаксичні» чи «семіотичні» (с. 28–29).

Важливе місце в концепції поетичної мови М. Чаркіча відводиться семіотичному аспекту поетичного тексту, пов'язаному з його звуковою організацією. У тексті виділяються прості знаки (слова) та складні знаки, що утворюються з простих завдяки звуковим повторам, при цьому прості знаки віддаляються від позначуваного і втрачають свою функцію автономних знаків, а семантичний вимір складного знака формується через його використання, в контексті, у текстових дискурсах та структурі вірша. Не менш цікавим є розрізнення автором у літературній комунікації семантичної та формально-лінгвістичної інформації. Розвиток цих ідей підводить автора до висновку про те, що графічна, ритмічна та звукова організація вірша є похідним явищем від поетичної організації мовлення, яке може передавати семантичну (semantic) та формально-мовну (formal-linguistic) інформацію; остання охоплює автоінформацію (auto-information), тобто ту, яку передає форма поетичного тексту, стилістичну інформацію (інформацію про стилістичний потенціал форми), стилетворчу (style-related) інформацію (інформацію щодо форми як різновиду стилю) та естетичну інформацію (тобто інформацію про форму як продукт певного естетичного процесу). Тому, на думку автора, поетичне текстотворення характеризується своїми власними демаркаційними властивостями (demarcation devices) та має виражену стилістичну цінність, зумовлену взаємодією кодифікованих та некодифікованих поетичних правил та методів.

Один із ключових термінів стилістики поетичного тексту — «поетична мова» («poetic language») — тлумачиться автором як абстрактне поняття (конструкт), що втілюється в численних поетичних мовах, створених у межах національних літератур. Підтримуючи ідеї Московсько-Тартуської семіотичної школи, автор підходить до поетичної мови як до вторинної моделюючої системи і солідаризується з іншими тезами її представників, зокрема з тезою про поєднання двох протилежних тенденцій у побудові поетичного тексту — тенденції до автоматизації та тенденції до деавтоматизації, яка розвиває у свою чергу ідеї Празької лінгвістичної школи.

Не можна оминути увагою ще одну важливу характеристику концепції М. Чаркіча — її виражену орієнтацію на ідеї сучасної комунікативної лінгвістики, завдяки чому поетичний текст інтерпретується через поняття відправника та отримувача інформації, сам текст розуміється як поетичне повідом-

лення «з величезним комунікативним потенціалом» (с. 40), а в акті його сприйняття актуалізуються базові знання, досвід, культура реципієнта, його здатність до декодування отриманого повідомлення тощо. Таким чином, концепції автора властивий синтетичний характер, вона враховує і поєднує здобутки структурального, семіотичного та комунікативно-дискурсивного підходів, і в цьому, на наш погляд, її привабливість та експланаторна потужність.

Рецензована книга містить цикли цікавих розвідок, присвячених тим чи іншим явищам поезії, переважно сербської, різних історичних періодів та літературних напрямів. Один з блоків присвячено поезії періоду романтизму, дослідженню в ній вигуків у зв'язку з вираженням емоцій щастя, туги, страху, гніву, здивування, задоволення та ін., тематичного, символічного, лексико-синтаксичного підґрунтя романтичної поезії, яке сягає репертуару фольклору та текстів народної творчості. На матеріалі сучасних сербських поетичних творів (так званих free verse) вивчаються лексичні повтори, що спостерігаються в численних вертикальних і горизонтальних структурах поетичного твору. Тексти давньої сербської християнської літератури, які розглядаються як спеціальна форма дискурсу, стали матеріалом для аналізу явища редуплікації суб'єкта, предиката, об'єкта, ад'єктива тощо. Чільне місце у книзі відведено й актуальній для сучасного мовознавства в цілому проблемі вивчення співвідношення креативності та канонічності (стандартизованості) в мовленні, яка вивчається на творах відомих сербських поетів. Автор виявляє цікаву закономірність: поети, використовуючи креативні методи, вживають стереотипні елементи в позиції клаузули (с. 181) та в позиції цезури, що важливо для розпізнавання реципієнтом структури тексту.

Таким чином, можемо стверджувати, що нова монографія М. Чаркіча стане важливим етапом у розвитку лінгвістичних досліджень поетичного мовлення. Вона демонструє віртуозну техніку аналізу вірша в комбінації його численних підструктур, розробка і застосування якої мотивується виключно складною семіотичною та дискурсивною будовою поетичного тексту. Разом з тим її дослідження дає змогу розкрити складні взаємозв'язки між мовою, мисленням і сферою почуттів, процесами кодування і декодування інформації, комбінаторикою складних і простих знаків, дозволяє показати кореляції між підструктурами поетичного тексту, співвідносними з різними рівнями мовної системи, завдяки чому результати дослідження, безумовно, є важливими і для створення загальної теорії мовної діяльності.

Р. ВАСЬКО,
Т. РАДЗІВСЬКА